

Stephen Kotkin

Kalla kriget slutade aldrig

Ukraina, utmaningen från Kina och Västs återuppvaknande

Ur *Foreign Affairs*, maj/juni 2022

Introduktion

Marxistarkivet har tidigare publicerat flera artiklar där olika historiker och statsvetare, med Sovjetunionen och Ryssland som specialinriktning, fått framföra sin syn på kriget i Ukraina och dess orsaker (se *lästipsen* allra sist nedan).

Nu är det Stephen Kotkins tur att utveckla hur han ser på saken. Det är faktiskt andra gången han får komma till tals, för redan i mars 2022 publicerade vi en intervju med honom om invasionen av Ukraina: [Despotens svaghet](#) (mars 2022). Den följande artikeln kan ses som en uppföljning av den intervjun. Artikeln handlar huvudsakligen om den historiska bakgrunden till dagens situation. Stor vikt läggs också vid Kina.

Kotkin är mest känd för sin stora Stalin-biografi, som hittills har kommit ut i 2 delar. Marxistarkivet har tidigare publicerat utdrag ur del 2 av Stalin-biografin, *Waiting for Hitler, 1928-41*, se [Terror som statskonst](#) och [Från en klippbrant](#). (i båda dessa utdrag finns introduktioner som kortfattat diskuterar Kotkin som historiker).

Om Stalin-biografin, se [Om Stephen Kotkins Stalin-biografi](#) av Sheila Fitzpatrick (tar upp båda delarna), [Recension av Stephen Kotkins Stalin: Paradoxes of Power 1878-1928](#) av Fred Williams, samt [Dzjugasjvilis liv](#) av Tony Wood.

MF

Stephen Kotkin föreläser om sin Stalin-biografi (Foto Wikipedia Commons, CC BY-SA 4.0)

Kan någon vara förvånad? En gangsterregim i Kreml har förklarat att dess säkerhet hotas av en mycket mindre granne, som man påstår inte är något riktigt suveränt land, utan bara en lek-boll för långt mer mäktiga stater i Väst. För att känna sig säkrare måste man, upprepar Kreml, tugga i sig lite av grannlandets territorium. Förhandlingarna mellan de båda parterna bryter samman: Moskva invaderar.

Året var 1939. Regimen i Kreml leddes av Josef Stalin och grannlandet var Finland. Stalin hade erbjudit sig att byta territorium med finländarna: han behövde finländska öar för att flytta fram militärbaser i Östersjön och få kontroll över större delen av Karelska näset, landremsan vid vars södra ände Leningrad låg. I gengäld erbjöd han Finland en vidsträckt sumpmark i Sovjetkarelen på gränsen till Finland, långt norr om näset. Till Stalins häpnad avvisade finländarna förslaget, trots en rad modifieringar av de ursprungliga kraven. Finland, ett land med cirka fyra miljoner invånare och en liten armé, spjånade emot den sovjetiska kolossen, ett välde med 170 miljoner invånare och världens största militärmakt.

Sovjet invaderade, men kämpande finländare hejdade den dåligt planerade och verkställda sovjetiska attacken i månader och tilldelade Röda armén ett blåöga. Deras motstånd väckte fantasierna i Väst, brittiske premiärministern Winston Churchill och andra europeiska ledare hyllade det tappra Finland. Men all beundran stannade vid det retoriska: västmakterna skickade inga vapen, än mindre intervenerade man militärt. Till sist hade finländarna kvar hedern, men förlorade ett malande utnötningskrig och fick lämna ifrån sig mer territorium än Stalin ursprungligen krävt. Fler sovjetiska soldater stupade än finländska och Stalin inledde en försenad omorganisering av Röda armén, inifrån och ut. Adolf Hitler och den tyska generalstaben drog slutsatsen att sovjetiska soldater när allt kom omkring inte var tre meter långa.

Bläddra nu snabbt vidare. En despot i Kreml har åter beordrat en invasion av ännu ett litet land och förväntar sig att det ska bli en snabb affär. Han har brett ut sig om dekadensen i Väst och tänker att de dekadenta amerikanerna och deras nickedockor kanske kommer att väsnas, men ingen kommer att undsätta ett litet och svagt land. Despoten har emellertid gjort sig skyldig till en felkalkyl. Innesluten i en ekokammare, omgiven av inställsamma typer, har han baserat sina strategiska beräkningar på sin egen propaganda. I stället för att väja undan tar Väst, med USA i spetsen, strid.

Året var 1950. Stalin hade fortfarande makten, men den här gången var det Sydkorea som var det lilla landet som invaderas av nordkoreanska styrkor sedan han gett grönt ljus åt despoten i Pyongyang, Kim Il Sung. Till Stalins förvåning bildade USA en internationell koalition med stöd av en FN-resolution, Sovjet bojkottade FN:s säkerhetsråd och kunde därför inte använda sin vetorätt. FN-styrkorna landsteg längst i söder på Koreahalvön och drev tillbaka nordkoreanerna ända till gränsen mot Kina. Stalin, tack vare Washingtons oförmåga att lyssna till sina egna underrättelserapporter, kunde nu skjuta över bördan på Kinas ledare Mao Zedong. Den kinesiska folkarmén ingrep i stort antal, överrumplade USA:s befälhavare och drev tillbaka den USA-ledda koalition till den linje som delat norr och söder före aggressionen från norr, vilket ledde till ett dyrköpt dödläge.¹

Och så nu över till idag. Stalin och Sovjetunionen är borta sedan länge, förstås. I deras ställe finns Vladimir Putin, en despot av betydligt lägre rang, och Ryssland, en andra rangens makt, men fortfarande farlig, som ärvt Sovjetunionens domedagsarsenal, veto i FN och fientlighet mot Väst. När Putin i februari bestämde sig för att invadera Ukraina, vifta bort dess suveränitet och avfärda landet som en schackbonde i händerna på Rysslands fiender hade han väntat sig en internationell reaktion av samma karaktär som den Stalin var med om i samband med invasionen av Finland 1939: oväsen från sidlinjen, oenighet, passivitet. Än så länge har dock

¹ Mer om detta krig, se: [Koreakriget](#) (artikelsamling).

kriget i Ukraina åstadkommit något som mer liknar det som hände i Sydkorea 1950 – fast den här gången var européerna tidigare ute än amerikanerna. Putins aggression – och helt avgörande, det ukrainska folkets heroism och uppfinningsrikedom, soldater som civila, och den beslutsamhet och skicklighet som uppvisats av Ukrainas president Volodymyr Zelenskyj – sporrade ett sömnigt Väst att agera. Ukrainarna, som finländarna, har hedern i behåll. Men den här gången har också Väst det.

Poängen i de jämförelserna är inte att historien upprepar sig eller rimmar, poängen är snarare att den historia som skrevs under tidigare epoker skrivs också idag. Evig rysk imperialism dyker upp som den enklaste förklaringen, som om det fanns någon sorts medfödd kulturell benägenhet till aggression. Det gör det inte. Det skulle vara lika förenklat som att se den ryska invasionen som enbart en reaktion på västlig imperialism, på Nato och dess utvidgning, när mönstret har funnits långt före Nato.

De återkommande episoderna av rysk aggression avspeglar, trots alla skillnader, samma geopolitiska fälla, en som härskare i Ryssland gång på gång gillrat åt sig själva. Många ryssar ser sitt land som en av försynen utsedd makt, med en särskild civilisation och ett speciellt uppdrag i världen, men Rysslands potens svarar inte mot dess ambitioner och därför tar makthavarna där, tid efter annan, till att samla all makt till staten i ett desperat försök att minska det oerhörda gapet till Väst. Men strävan efter en stark stat fungerar inte och leder ofelbart till ett styre centrerat kring en individ. Kombinationen av svaghet och storhet driver i sin tur autokraten att överdriva just det problem som möjliggjort hans väg till makten. Efter 1991, då gapet till Väst vidgades radikalt, bestod Rysslands geopolitiska mål ändå, vilket jag hävdade i dessa spalter 2016. Och de kommer att bestå tills makthavarna i Ryssland fattar det strategiska beslutet att överge det ouppnåeliga målet att vara en stormakt jämbördig med Väst och i stället inriktar sig på att leva tillsammans med det och fokusera på Rysslands egen utveckling.

Allt detta förklarar varför slutet på det ursprungliga kalla kriget var ett sken. Det som hände 1989-91 var betydelsefulla, fast inte så betydelsefulla som de flesta bedömare – inklusive jag själv – uppfattade dem som. Under de åren återkom Tyskland till den transatlantiska alliansen och den ryska makten drabbades av en skarp temporär tillbakagång – vilket tillsammans med att Moskva därpå drog tillbaka sina trupper gav små östeuropeiska länder möjlighet att anta en konstitutionellt demokratisk ordning, införa marknadsekonomi och ansluta sig till EU och Nato. De händelserna omvandlade tillvaron för befolkningarna i länderna mellan Tyskland och Ryssland och i de båda historiska arvfienterna själva också, men världen i stort förändrades betydligt mindre. Det återförenade Tyskland förblev i stort en geopolitisk icke-faktor, i varje fall till strax efter invasionen av Ukraina, då Berlin antog en långt mer uttalad position, åtminstone för ögonblicket. Delar av östra Europa, som Ungern och Polen, som råkat tillhöra de största förlorarna i de båda världskrigen och fredsuppgörelserna efteråt, började uppvisa icke liberala drag och bekräftade därigenom begränsningarna i EU:s ramverk. Även om den radikala minskningen av den ryska statens storlek i stort sett bestått (hittills) var det knappast att vänta att den ryska maktens sammanbrott skulle vara för evigt, precis som det heller inte varit så efter Versaillesfördraget 1919. Västs relativt korta frist av samexistens med Ryssland på stormaktsnivå utgjorde historiskt sett inte mycket mer än en blinkning.

Samtidigt fortsatte Koreahalvön att vara delad och Kina förblev kommunistiskt och fortsätter att göra anspråk på den självständiga demokratiska ön Taiwan, inklusive rätten att med våld förena den med fastlandet. Också utanför Asien fortsätter ideologiskt färgad rivalitet och motstånd mot USA och Västs uttalade ideal att råda. Framför allt består risken för ett nukleärt Harmageddon, en aspekt som präglade kalla kriget, att bestå. Att hävda att kalla kriget upphörde är med andra ord liktydigt med att reducera konflikten till sovjetstatens existens.

Förvisso har långtgående strukturella förändringar skett sedan 1991 och inte bara på teknologins område. Kina hade varit den underordnade parten i den antivästliga alternativa ordningen, nu är det Ryssland som befinner sig i den positionen. Mer allmänt har bränn-

punkten i konkurrensen mellan stormakterna förflyttats till området kring Indiska Oceanen och Stilla havet, en förändring som började så smått på 1970-talet och accelererade i början av detta århundrade. Men grunden för den förändringen hade lagts under andra världskriget och utvecklats under kalla kriget.

Ur geopolitisk synvinkel handlade den historiska vändpunkten i slutet av 1900-talet mindre om 1989-91 än om 1979. Det var det året Kinas ledare Deng Xiaoping normaliserade relationerna med USA och inledde det kinesiska kommunistpartiets väg mot ekonomisk liberalisering, som skulle utvidga Kinas ekonomi och globala maktställning exponentiellt. Samma år kom politisk islam till maken i Iran i en revolution vars inflytande skulle genljuda bortom det landet, delvis genom att USA organiserade islamistiskt motstånd mot Sovjets invasion av Afghanistan. Vid ungefär samma tidpunkt, mitt under det värsta tillståndet av stagflation och social tillbakagång inledde Reagan-Thatcher-revolutionen en förnyelse av den anglo-amerikanska sfären med betoning på fria marknader, vilket skulle skapa årtionden av tillväxt och slutligen leda till en återkomst för den politiska vänstern i form av Tony Blairs New Labour i Storbritannien och Bill Clintons Nya demokrater i USA. Denna märkliga kombination – ett marknads-leninistiskt Kina, politisk islam vid makten i Iran och ett Väst som vaknat till liv – omskapade världen djupare än något annat sedan efterkrigstidens omvandling av Tyskland och Japan och konsolideringen av ett USA-lett Väst.

Missuppfattningen att kalla kriget slutade med upplösningen av Sovjetunionen ledde till en del ödesdigra politiska beslut i Washington. I tron att den ideologiska kampen var definitivt avgjord till deras fördel började huvuddelen av ledande politiker och tänkare i USA att upphöra med att se sitt land som fundamentet i ett Väst, som inte är någon geografisk plats utan en sammanlänkning av institutioner och värderingar – individuell frihet, privategendom, rättsstatsprincipen, fria marknader, politisk opposition – och som omfattar inte bara Västeuropa och Nordamerika utan även Australien, Japan, Sydkorea, Taiwan och många andra platser också. I stället för begreppet Väst började många inom eliten i USA att omfatta visionen av en USA-ledd ”liberal internationell ordning” som teoretiskt kunde inkludera hela världen – även samhällen som inte delade västliga institutioner och värderingar – i ett enda globalt helt.

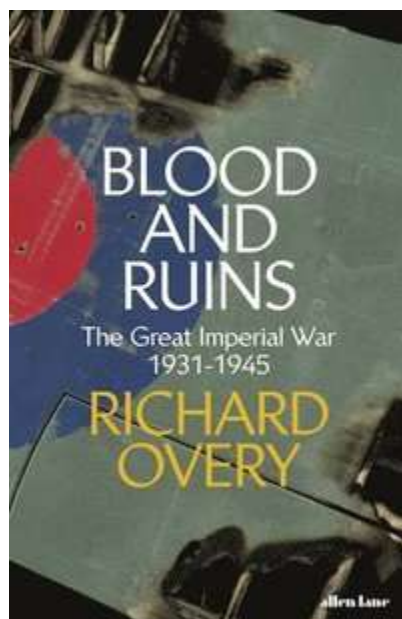
Feberdrömmar om en gränslös liberal ordning skymde geopolitikens envisa beständighet. De tre gamla eurasiatiska civilisationerna – Kina, Iran och Ryssland – dunstade inte bort över en natt och på 1990-talet hade eliten där tydligt visat att man inte hade någon avsikt att ingå i någon värld dominerad på västliga villkor. Tvärtom utnyttjade Kina sin integrering i den globala ekonomin utan att uppfylla de ekonomiska förpliktelseerna, än mindre genom att liberalisera sitt politiska system. Iran gav sig ut på en fortgående ambition att spränga grannregionen i bitar för sin egen säkerhets skull – för vilket man oavsiktligt fick hjälp av USA genom invasionen av Irak. Eliten i Ryssland irriterades över att forna sovjetiska satelliter och republiker sögs upp av Väst, trots att många ryska regeringstjänstemän också unnade sig samma penningvätt som ledande bolag i Väst stod till tjänst med. Till sist skaffade sig Kreml resurser att kunna stå emot. Och för nästan två årtionden sedan började Kina och Ryssland – mitt på ljusa dagen – att bygga upp ett anti-västligt partnerskap bestående av ömsesidigt missnöje.

Den värld kriget åstadkom

Dessa händelser drev fram en debatt om huruvida man var på väg mot (eller om man redan befann sig där) ett nytt kallt krig, ett där främst Washington står mot Beijing. Att vrida händerna över det är inte ens i närheten av en tavelträff, den konflikten är knappast ny.

Nästa återfall i den stora globala konfrontationen kommer sannolikt att utspelas kring Asien, delvis på grund av att de båda senaste också gjorde det, vilket många bedömare i Väst blundar för. Att korrigera denna missbedömning, i varje fall vad gäller andra världskriget, är en del av historikern Richard Overys ambition i sin senaste bok, *Blood and Ruins*, som försöker skifta

perspektiven om kriget och efterkrigstiden genom att fästa mer uppmärksamhet vid Asien. ”Kriget i Asien och konsekvenserna av det”, noterar han, ”var lika viktiga för utformningen av efterkrigstiden som att Tysklands besegrades i Europa, förmodligen mer”.

En del av Overys argument låter som förebråelser mot den euro-centrerade kronologi som anger 1939 som startpunkt för andra världskriget. ”Kriget bör ses som en global händelse istället för en som inskränker sig till att tala om att axelstaterna i Europa besegrades, med kriget i Stilla havet som bara ett bihang. Konflikten måste omdefinieras som flera olika sorters krig”, som ”inbördeskrig utkämpade samtidigt med den stora militära konflikten ... och inbördeskrig utkämpade endera som frihetskrig mot en ockupationsmakt (inklusive de allierade) eller som krig av civilt självförsvar. Mindre vanligt för en som ägnat sig åt asiatisk eller global historia är hans huvudargument att ”det långa andra världskriget var det sista imperiekriget”. Den utsagan kolliderar emellertid med hans högst välkomna uppmaning om att lägga större vikt vid Asien.

Overy stakar ut sitt imperialistiska ramverk genom att notera de olika större krigen före 1914, som den kinesisk-japanska drabbningen 1894-95 och citerar med gillande Stalins uttalande om att en kris för kapitalismen ”intensifierade kampen om marknader” och att extrem ekonomisk nationalism ”satte krig på dagordningen som ett medel för en ny uppdelning av världen och maktsfärer”. Overy uppehåller sig inte vid att Stalin också med våld försökte dela in världen i olika hierarkiska maktsfärer, om än sådana som inte var kopplade till tillgång till marknader. Och trots sin betoning av imperialism och sin uppmaning att sätta strålkastarljuset på Asien ger hans inledande kapitel en välbekant Hitler-centrerad bild av mellankrigstidens diplomati och förspelet till andra världskriget, hans huvudämne. Han ger visserligen den sorts revisionism en omgång, som utmålar brittisk eftergiftspolitik som ”inneslutningspolitik” kombinerad med avskräckning, trots att den upprustning London stod för var för långsam och den påstådda inneslutningen saknade trovärdighet. Han bortser från icke angreppspakten 1939 mellan Hitler och Stalin som om Sovjetunionen inte var inblandat i krigsutbrottet.

För de miljoner asiater som drogs in i katastrofen hade kriget hur som helst inte mycket att göra med Hitler eller Stalin eller den brittiske premiärministern Neville Chamberlain och allt att göra med Japan och dess sammandrabbning med USA, som Overy förpassar till en underordnad position i sin framställning. Han har också svårt att visa imperiekaraktären på de krigförande arméerna. Det enda land som satte upp en storskalig imperiearmé var Storbritannien. De brittiska samväldesländerna mobiliserade 2,6 miljoner soldater och Indien ytterligare 2,7 miljoner. Men de sattes i huvudsak in utanför de främsta krigsskådeplatserna.

Overys bok lyfter emellertid när han övergår till logistik, produktion och mekanik. Han visar, till exempel, att det som idag kallas ”modern krigföring” bara har små likheter med de industrialiserade konflikterna i mitten av 1900-talet. Under andra världskriget producerade de krigförande riktiga mängder relativt enkla vapen, eftersom de skulle hanteras av drygt 100 miljoner män och kvinnor i uniform som kastats ut i strid med jämförelsevis liten utbildning. Till skillnad från många andra krigsskildringar undviker Overy all dramatik kring pansarslag för att i stället lyfta fram den häpnadsväckande uppgiften att nästan alla stridsvagnar som de krigförande tillverkat gick förlorade. Detta är inte en skildring av generalers snilledrag, utan om ofattbar nöd, grymhet och folkmord.

Det är också en storartad skildring av organisering. Overy lyfter fram att axelmakternas storartade genombrott inledningsvis hade inneboende begränsningar – men också att deras nederlag inte på något sätt var förutbestämt. ”Axelmakterna hade mer utrymme än tid och det var utrymme som saktade ner deras framryckningar och fick dem att upphöra 1942”, skriver han och tillägger att ”de allierade var inte närmare att kunna invadera japanskt, tyskt eller italienskt territorium 1942, men att man nu hade tid på sig och förmåga globalt att lista ut hur man skulle reorganisera och förbättra sin militära förmåga så att den skulle kunna sättas i verket under krigets två sista år”.

Den mödosamma vägen till seger innebar att man den hårda vägen fick lära sig att strida bättre och fullt ut skapa resurser att göra det. Overy visar hur Sovjet smärtsamt tog till sig lärdomarna av tysk pansarkrigföring och till sist kunde tävla med nazisterna vad gällde skicklighet och revolutionerade standardiserad tillverkning av stridsvagnar trots enorma förluster i territorium, fysisk infrastruktur och arbetskraft. Britterna gick igenom sin egen skärselför att kunna imitera tyskarnas krigföring i luften och ge Luftwaffe en överhalning. Overy är visserligen inte lika skarp beträffande hur amerikanerna tog sig an den mest grundläggande uppgiften av alla, att lära sig strida på oceanerna samtidigt som man byggde upp världens största och mest avancerade flotta och flygvapen. Men han påpekar med rätta att de allierades ”militära etablissemang blev vad organisationsteoretikern Trent Home betecknat som ’komplexa anpassningssystem’ där ’lärdomskurvan’ – ett begrepp myntat 1936 – ”gick att ta sig igenom”.

Kriget vanns ändå inte i huvudsak på östfronten, där Röda armén led ofattbara förluster för att kunna slå ut *Wehrmacht*, utan till havs och i luften. Storbritannien och USA gick också in för att förgöra Tysklands och Japans förmåga att producera vapen och transportera dem till fronten. 1944 kunde bara en liten del av tysk och japansk potential för krigsproduktion sättas in i striderna. Värdet av Japans omfattande erövringar, med deras oerhörda resurser, upphörde så fort USA slagit ut den japanska handelsflottan. Också när fabriker i Tyskland lyckades omlokalisera produktionen (oftast under jorden) ledde de brådstörtade omflyttningarna till en högre grad av produkter med brister och gjorde att arbetarna fick ägna sig åt annat än avgörande insatser i produktionen.

Men i stället för att framhäva dessa framgångar för de allierade betonar Overy priset för den anglo-amerikanska strategin. Han noterar att Sovjetunionen inte hade resurser att ge sig in i någon systematisk ekonomisk krigföring och att tyskarnas försök att spärra av Storbritannien till havs hackade till följd av Tysklands oförmåga att investera tillräckligt i ubåtar tills det var för sent. Men ”till sist”, skriver han, ”skulle produktionsvolymerna och att man kunde dela på tillgången till militära varor visa sig vara det säkraste bidraget till segern.” Givetvis var produktion och förstörelse två sidor av samma mynt. Overy själv framhåller de massiva investeringarna i flygvapen och örlogsfartyg för att kontrollera sjövägarna och kunna genomföra attacker på avstånd. Han visar också hur mycket Axelmakternas beslut att sätta igång kriget hade att göra med deras försök att hindra de allierade från att hindra dem från att få tillgång till oumbärliga råvaror, som olja och sällsynta metaller, som Axelmakterna inte förfogade över. De tyska och japanska ledarna var trolldundna av Storbritanniens och USA:s

resurser och även av styrkan hos det brittiska imperiet och USA, samt också av det Sovjetunionen som börjat hävda sig. De kände sig tvungna att utkämpa ett krig för att vara i stånd att klara av ett krig.

Kaliforniska drömmar

Overys syn på imperier har en uttalat politisk innebörd. Han skriver till exempel att den sovjetiska ockupationen och med maktmedel tillsatta klonade regimer i Östeuropa inte var imperialism och att brittisk imperialism kunde jämföras med Axelmakternas erövringar och plundringar. ”Som en japansk representant missnöjt konstaterade”, skriver han, ”hur kunde det vara moraliskt acceptabelt för Storbritannien att härska över Indien, men inte för Japan att härska över Kina?” Men allt herravälde är inte lika. Trots all den svekfullhet britterna stod för, som vanstyre eller att man bidrog till hungersnöden i Bengalen 1943, slog man inte sönder indisk infrastruktur, utsatte inte civila för granatbeskjutning, tvingade inte miljontals indier ut i sexslaveri, eller utförde grymma vetenskapliga experiment på människor – allt detta gjorde däremot japanerna mot asiater i Kina. Overy säger också att Storbritanniens målmedvetna inriktning på att 1945 återta Malaya och Hong Kong inte skilde sig så mycket från Japans planer på att erövra och ockupera dem. I själva verket skulle många asiatiska motståndare till det brittiska väldet inte tveka om skillnaden mellan detta och japanernas blodbad.

Trots all sin fokusering på brittisk imperialism ger Overy ingen förklaring till hur britterna så snabbt kunde återta Hong Kong, som man kontrollerat i ett sekel innan japanerna tog över 1941. I en bok med syfte att skifta fokus mot Asien skulle han mycket väl ha kunnat argumentera för att Hong Kong i geopolitiska termer var viktigare än, t ex, Polen. Med undantag för Sovjetunionens erövring av Berlin 1945 och det skarpa telegram Harry Truman skickade till Stalin i augusti samma år, där han varnade honom för att invadera Hokkaido (en av Japans fyra huvudöar), överträffade britternas fysiska återerövring av Hong Kong 1945 alla andra händelse under kriget i sina strategiska konsekvenser.

När en japansk kapitulation sommaren 1945 plötsligt framstod såg ut att vara runt hörnet, något som tog Washington med överraskning, skyndade sig Truman-administrationen snabbt att utarbeta en plan för att överlämna territorier som Japan ockuperat, och förberedde sig på att godta att Japan i Hong Kong skulle kapitulera, inte till britterna, utan till Chiang Kai-sheks kinesiska nationalistregering. Britterna inledde emellertid då ohyggligt energiska militära och politiska förberedelser för att återta Hong Kong för egen räkning. Företrädare för USA ville tillgodose sina brittiska allierade, men också ge Chiang möjlighet att rädda ansiktet. Därför föreslog man knipslugt att britterna skulle godta japanernas kapitulation för den kinesiska regeringens räkning. Men britterna avvisade det erbjudandet och till sist gav Washington efter. Det gjorde Chiang också, eftersom han var beroende av militärt och logistiskt stöd av USA för att kunna inrikta sig på andra delar av Kina. Följden blev att Hong Kong övergick från att vara i japanernas händer till att återgå till britterna och så förblev det även efter 1949 då kommunisterna besegrat Chiangs nationalister, men drog sig för att driva bort britterna från den strategiska hamnen i söder.

Hade britterna gått med på USA:s och Chiangs planer kunde historien ha sett helt annorlunda ut. Som fallet nu blev kunde kommunistregimen i Beijing ostört dra nytta av något man annars inte skulle ha haft i sin ägo: ett förstklassigt internationellt finanscenter och rätts-samhälle. Under Dengs reformer innebar det att Hong Kong kunde slussa in oumbärliga utländska investeringar till det kommunistiska fastlands Kina – framför allt från Japan och Taiwan.

Folk undrar ofta varför sovjetledaren Michail Gorbatsjov inte följde den framgångsrika kinesiska reformpolitiken, när han under andra hälften av 1980-talet försökte gjuta nytt liv i sovjetisk ekonomi. Förutom den enorma klyftan mellan ett starkt urbaniserat och tungt industrialiserat land och ett där jordbruket var förhärskande hade Sovjetunionen heller inget

Hong Kong att locka och styra inkommande investeringar med enligt marknadsmässiga och inte politiska överväganden. Inget brittiskt Hong Kong, inget kinesiskt mirakel.

1997 återgick Hong Kong till Beijings kontroll, enligt ett avtal som slutits mellan Kina och Storbritannien 1984. Under tal om ”ett land, två system” gick det kinesiska kommunistpartiet med på att låta Hong Kong få behålla en viss autonomi, demokratiskt styre och medborgerliga rättigheter, i varje fall till 2047. Men Kinas president Xi Jinping har helt struntat i de löften hans land gav i avtalet. Det kommunistiska styrets logik har lett till ett ondskefullt angrepp på självständiga källor till rikedom, makt och frihet i Hong Kong, eftersom allt sådant hotar kommunistpartiets maktmonopol.

Sådana exempel på kinesisk imperialism går inte alldeles enkelt att klämma in i Overys syn på imperialismen som något överståndet. Och Hong Kong är inte ensamt om att ha fått uppleva detta. Kommunisternas Kina har ju inte för inte ärvt Qingdynastins multi-etniska imperium. 1950 och 1951 ockuperade kommunisterna Tibet, som varit självstyrande sedan 1912. Stalin hade stött muslimska separatister i Uigur-regionen i Xinjiang under och efter kriget, men 1949 rådde han de kinesiska kommunisterna att uppmuntra Han-folkets kolonisering där. Målet var att öka den etniska kinesiska befolkningen i Xinjiang från 5 procent till 30 procent för att stärka utvecklingen och öka Kinas grepp över området. Enligt folkräkningen 2020 uppgick Han-kineserna då till 42 procent av Xinjians befolkning. En FN-rapport 2018, vars slutsatser bekräftats av en mängd satellitfoton, angav att Beijing fängslat minst en miljon uigurer i ”omskolnings-” och tvångsarbetsläger.

Etniska spänningar var inte det enda bekymmer Kommunistkina måste hantera efter att framgångsrikt ha militärt ockuperat och etablerat sitt välde över den del som kallas ”Inre Asien”, en region som sträcker sig från Tibet till Turkmenistan. Området i sig var avskräckande: öknar, berg och högplatåer. Det kunde ingalunda utgöra någon kinesisk motsvarighet till USA:s västkust. Kina har inget Kalifornien. Idag försöker Beijing skaffa sig ett slags *ersatz*-Kalifornien och komma i kontakt med Indiska Oceanen via Bengaliska viken och Arabiska havet genom att skaffa fotfäste för kinesisk infrastruktur i oroliga länder som Pakistan och Myanmar. Men det innebär inte något substitut för vad som verkligen räknas, en andra kust som både ger trygghet och utgör en ovärderlig kommersiell motorväg. Mätt i BNP är Kalifornien världens femte starkaste ekonomi. Att inte ha något liknande är helt klart Kinas största strategiska svaghet.

Så vanns Väst

Asien har kastat ett mörkt skimmer över ett antal amerikaner, som hyllats för sina insatser som statsmän i Europa och Sovjetunionen: den utsände George Marshall och hans misslyckade uppdrag i Kina med att försona Chiangs nationalisterna och Maos kommunister; diplomaten George Kennan och hans ignorerade rekommendationer om att överge nationalisterna och sätta igång en amerikansk militär invasion av Taiwan, och se till att ön gick förlorad för både nationalisterna och kommunister; utrikesminister Dean Acheson för att han uteslöt Korea-halvön från USA:s försvarsradien. Stalin var mer orolig än amerikanska politiker för konkurrensen från Kina och efter hans död 1953 skulle landet ju också försöka uppnå dominans inom kommunistblocket (och i vad som då kallades Tredje världen). Många bedömare kritiserar Clinton för att aningslöst ha stött Kinas medlemskap i Världshandelsorganisationen, WTO, utan några villkor eller ömsesidiga utfästelser. Visst. Men man kan lika gärna peka finger åt president Jimmy Carter för att ha gett Kina status som ”mest gynnad nation”, en icke marknadsekonomi med totalitärt styre.

Egentligen var president Franklin Roosevelt den som var ursprunget till USA:s snubblande på det moderna Kina. Som krigsledare hade han bara en diffus känsla för Kinas betydelse i den efterkrigsvärld han föreställde sig, men i själva verket hade han gett upp om Kina, trots att han ökade dess status genom att göra det till ett av de fyra länderna (slutligen fem) med veto-

rätt i säkerhetsrådet i det nybildade FN. Churchill var ursinnig över att Roosevelt ville för-
 unna Kina rollen av stormakt (rena "koketteriet" gentemot Beijing, enligt den brittiske
 premiärministern). Som Overy påminner om gav USA cirka 800 miljoner dollar i stöd till
 Kina mellan 1945 och 1948 (motsvarande över 10 miljarder dollar i dagens penningvärde),
 utbildade 16 divisioner i nationalistregeringens armé, assisterade ytterligare 20 och försåg
 Chiang med 80 procent av den militära utrustning han behövde. För att sedan dra sig ur
 inbördeskriget i Kina. Genom sina kommunistiska och antivästliga övertygelser satte Mao
 krigiska förtecken över de osäkra bilaterala relationerna och även om man i USA i decennier
 efteråt skulle debattera frågan "Vem förlorade Kina?" var det Kina som under Mao förlorade
 USA. Idag, drygt 40 år efter normaliseringen av relationerna mellan de båda länderna, riskerar
 Xi att göra samma sak.

Nu befinner sig världen emellertid på ett ställe den aldrig tidigare varit på. För första gången i
 historien är Kina och USA stormakter samtidigt. Kina hade länge varit det främsta landet i
 världen när de 13 amerikanska kolonierna bröt sig loss från Storbritannien. Under nästan två
 sekler därefter var det ingen tillfällighet att Kina skulle gå in i en lång mörk tunnel av yttre
 och framför allt inre härjningar, samtidigt som USA steg fram som den största ekonomin i
 världen och den främsta stormakten någonsin. Det slutade med att de båda länderna skulle
 uppnå en djup samhörighet. Den processen hade mindre att göra med USA-presidenten
 Richard Nixons fjäskande för Mao i syfte av vidga klyftan mellan Beijing och Moskva än
 med Dengs historiska beslut att dumpa Sovjetunionen, ta på sig en cowboyhatt under sitt
 besök i Texas 1979, koppla den kinesiska vagnen till den omätliga konsumtionsmarknaden i
 USA och följa i det spår som så spektakulärt och flammande hade anträtts av först Japan,
 sedan Sydkorea och Taiwan. På 1990-talet återupprättade Kinas president Jiang Zemin en
 livskraftig relation med det Ryssland som lämnats vid väggkanten, men som fortfarande kunde
 uppvisa ett betydande militär-industriellt komplex, samtidigt som han behöll Kinas strategiska
 orientering mot USA. Därmed kunde Beijing både ha kakan och äta den.

Men regimer i Eurasien har sitt eget sätt att påminna USA och dess allierade, oavsett hur
 djupt de sjunkit i sina illusioner, om vad som gäller och varför. När Donald Trump var
 president gav han prov på viss avund och ville bara ingå handelsavtal. Under hans tid vid
 makten skedde dock en remarkabel övergång till högkäftigt nationellt konsensus rörande Kina
 och det har fortsatt under Bidens administration, trots att många inom president Bidens team
 verkat i Obamas alltför eftergivna administrationer. Putins invasion av Ukraina, och Xis
 uppenbara uppslutning bakom, skakade ut EU ur dess beroende av rysk energi och dess
 "handeln-framför-allt" medgörlighet gentemot Kina och dess ledare. Nu finns en utbredd
 uppfattning att Putin måste hindras från att triumfera i Ukraina, inte bara för Ukrainas och
 Europas skull, utan också för den strategi i Asien som USA och dess allierade följer. Nu är
 inget viktigare än västlig enighet beträffande Kina och Ryssland. Där har Biden-administra-
 tionen tagit ett viktigt steg framåt, trots den kaotiska reträtten från Afghanistan och fumliga
 presentationen av säkerhetspakten Aukus [Australien, Storbritannien, USA].

I Kina lutar inte bara Xis nationalister åt den ryska sidan. Även den breda allmänheten,
 experter och härskande kretsar riktar hård kritik mot Nato och USA för att vara skyldiga till
 kriget i Ukraina. Där vill man se ett än starkare närmande mellan Kina och Ryssland. Den
 sortens hårdföra kineser vill se Ryssland vinna, eftersom de vill att deras eget land ska inta
 Taiwan och anser att USA är redo att bryta mot alla internationella regler för att kunna hävda
 sin position. Det har ändå inte undgått vissa inom den kinesiska eliten hur enkelt västliga
 underrättelsetjänster kunnat tränga in i Putins regim, hur snabbt det gick att koppla bort Ryss-
 land från det globala finanssystemet och hur lätt det är för en despot instängd i en eko-
 kammare av hovnarrar att göra enorma missbedömningar. När det kommer till kritan kanske
 det ändå inte var någon god idé att låta en person förvandla ett auktoritärt system, som tjänade
 en myriad av olika intressegrupper, till sin personliga förläning med risk för att allt faller
 samman.

Men medan Stalin manövrerade för att hysta över blundern med Koreakriget på Mao och den kanonmat vanliga kinesiska soldater utgjorde har Xi, än så länge, i kriget i Ukraina låtit Putin och ryska soldater stå för kostnaden för försöken att påskynda Västs påstådda nedgång och vad den kinesiske ledaren med jämna mellanrum omtalar som ”stora förändringar utan motstycke det senaste århundradet”.

I själva verket har Väst återupptäckt sin styrka på olika områden. Alliansen över Atlanten har gång på gång dödförklarats bara för att gång på gång väckas till liv igen, och nu kanske mer kraftfullt än på mången god dag. Till och med de mest inbitna liberala internationalisterna, bl a en del i Biden-administrationen, har fått lära sig att ihållande rivalitet förvandlas till ett pågående kallt krig – att den värld man har att göra med inte är den som uppstod 1989-91, utan på 1940-talet då historiens största maktsfär skapades för att hejda Sovjetunionen och Stalin. I grunden är det en frivillig maktsfär, som erbjuder ömsesidigt välstånd och fred i motsatt till den stängda sfär, baserad på tvång, som Ryssland visar upp i Ukraina och Kina i den egna regionen och bortom den.

Lika avgörande är de mindre påtagliga fördelar, som ger USA möjlighet att leda inte någon imaginär liberal världsordning, man snarare ett icke geografiskt Väst. USA:s ledare går ofta vilse, men de lär sig av misstagen. Landet har mekanismer i form av fria och fungerande val och en dynamisk marknadsekonomi, som korrigerar felstegen. USA och dess allierade har starka institutioner, robusta civilsamhällen och oberoende och fria medier. Det är de fördelar man får när man utan att skämmas och ogenerat omtalar sig som tillhörande Väst – fördelar som amerikaner aldrig får ta för givna.

Blocksystem

Alla de tre stora eruptioner, som började 1979 har stannat av. Politisk islam har sedan länge visat sig vara bankrutt, ingenstans så tydligt som i Iran. Islamiska Republiken är ur stånd att se till att ekonomin utvecklas eller sörja för folkets välfärd och överlever genom inhemsk repression, lögn och en opposition som går i exil. Kina står inför demografiska problem och har en svår utmaning i att undvika den så kallade ”mellaninkomstfällan”, allt detta toppat av klart misslyckande med styrelseskicket och de ohanterbara motsättningar detta innehåller. Den leninistiska regimen i Beijing har upphört att vilja tolerera den nu omfattande privata sektorn, vars dynamik är så avgörande för ekonomisk tillväxt och jobbskapande, och samtidigt så hotfull för regimen. Och i USA och Storbritannien har Reagan-Thatcher syntesen gjort sitt, delvis på grund av att dess baksidor ökade med tiden, men främst på grund av att den genom sina framgångar ändrade och delvis eliminerade de förhållanden den växte fram ur och verkade i. Men medan islamism och ”marknads-leninism” inte förmår skapa system som kan förnya sig och ändå förbli stabila visar historien att ett visionärt ledarskap kan möjliggöra en långtgående förnyelse av det västliga rättssamhället. Vad länder i väst nu behöver – oavsett var de befinner sig – är en ny syntes av kraftig potential och ett nationellt politiskt samförstånd.

Globalt är Väst både avundat och avskytt. De senaste decennierna har Europa, och framför allt USA, lyckats minska avunden och förstora avskyn, från Latinamerika till Sydostasien och länder däremellan. Den dynamiken måste vändas, men hittills har den bara ökats genom Västs reaktion på Rysslands aggression mot Ukraina, som på kort sikt gett vind i seglen åt belackare, som gripit tillfället att attackera Västs hyckleri vad gäller interventioner, självgod syn på internationell rätt och maktfullkomlighet.

Det är frestande att peka ut Putin och Xi och föreställa sig att individer hamnar i ledningen för stora länder av en ren slump och att de geopolitiska utmaningar deras regimer står för skulle gå att lösa om de bara försvann. Personligheten spelar förstås roll, men system har också en tendens att utse en särskild sorts ledare. Imperier på den euro-asiatiska landmassan är svagare än den moderna anglo-amerikanska arketyper av oerhörd makt till havs, frihandel med andra

rika nationer och en relativt reducerad regeringsmakt. De allierades seger i andra världskriget gjorde det möjligt för den modellen inte bara att omfatta Västeuropa, utan även delar av Centraleuropa – samt, med tiden, den första kedjan av öar i Ostasien. Även Kina blev en handelsmakt, som åkte friskjuts på den trygghet USA:s flotta stod för och först på sistone har man börjat bygga upp en egen örlogsflotta för att skydda sin position. Likväl lider man av en del av de svagheter, som kännetecknar en euro-asiatisk makt: för det första bara en kust, som trots att den nu fått en rad militära anläggningar på korallreven i Syd kinesiska havet ändå är rätt hämmad. Förvuxna stater och försök till tvångsmässig modernisering är den tvivelaktiga komplimang Eurasien ger Väst. Tillgång till konsumentmarknader i USA och Europa, överföring av högteknologi, kontroll över haven, valutareserver och säker tillförsel av energi och sällsynta metaller förblir avgörande. Som Overys bok visar är kampen om detta och bildandet av själv tillräckliga block vad som utgjort uvertyren till världskrigen, deras karaktär och deras efterspel. Han förväxlar detta med imperier och hävdar att andra världskriget utgjorde ett dråpslag mot en hel epok av imperialism.

Men imperier kommer och går, block varar. Dagens Kina följer helt klart en strategi liknande den som Nazityskland och det kejsarliga Japan gjorde, om än med alla medel utom krig: i syfte att kunna stå emot blockader och sanktioner. Och när Putin nu orsakat en belägring av Ryssland kommer Xi att fördubbla sina ansträngningar.

Andra må fortsätta att debattera huruvida konflikter mellan stormakter och säkerhetsdilemman är utan slut. Men poängen här är inte teoretisk, utan historisk: konturerna av den moderna värld som andra världskriget åstadkom varade fram till den stora vändpunkten 1979 och den mindre 1989-91. Huruvida världen nu nått en större eller mindre vändpunkt avgörs till stor del av hur kriget i Ukraina utvecklas och huruvida Väst kommer att slösa bort återupptäckten av sig självt eller konsolidera detta genom att förnya sig.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Zbigniew Marcin Kowalewski: [Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#) (juni 2022)

Adam J Sacks: [Ryska reaktionärer gav en modell åt den moderna kontrarevolutionen](#) (maj 2022)

Timothy Snyder (Intervju): [Syftet med detta krig är att krossa Ukraina som nation](#)

Nicolas Werth: [Om Putins Ryssland och Ukraina](#) (juli 2022)

Slavoj Žižek: [Ukraina och det tredje världskriget](#). (mars 2022)

Se även:

[Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#)

Dokument:

Vladimir Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#) (juli 2021)

Timofej Sergejtsev: [En rysk plan för folkmord på Ukrainas folk](#)